

Anatol EREMIA
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**DERIVAREA NUMELOR PROPRII:
PROCEDEE SEMANTICE**

Derivation of proper nouns: semantic procedures

Abstract. The semantic derivation is an active process of words' formation. This phenomenon represents the transfer of the noun from one object to another. This process generates the formation of common nouns (appellatives) and proper nouns (toponyms, anthroponyms etc.). This article focuses on the formation of onymic units, especially of place names, through the semantic derivation.

The toponymisation is done by the words' functional-semantic extending in the denomination (polysemy) process, by the name transferring because of a comparison (metaphor) by replacing the name in situations of contiguity (metonymy), by substituting the name on the strength of real or imaginary analogies (symbolisation). A special phenomenon is the passing of proper names into the category of common names (appellativisation); this process is also studied in the article.

Keywords: analogy, anthroponymy, appellativisation, denomination, semantic derivation, metaphor, metonymy, symbolism, toponymisation.

Limba română, pentru a-și îmbogăți în permanență vocabularul, recurge de obicei la mijloacele proprii de creare a noilor cuvinte. Principalele procedee interne de îmbogățire a vocabularului sunt derivarea și compunerea. Ambele procedee presupun alcătuirea cuvintelor din elemente semnificative minime (radicale, sufixe, prefixe) și din structuri complexe (teme, cuvinte întregi). Cuvinte noi însă pot fi formate și fără a se proceda la îmbinări de elemente și unități lingviale complexe. Acumularea de sensuri constituie un procedeu specific de creare a unităților lexicale, cunoscut în lingvistică cu denumirea *derivare semantică*. Prin acest procedeu se caracterizează cuvintele polisemice, metaforice, metonimice, simbolice, precum și apelativele provenite din nume proprii.

Polisemia. Fenomenul polisemiei constă în extinderea semnificației cuvintelor în procesul denominației realiiilor din același domeniu sau din domenii diferite. Prin transfer semantic se obțin noi denumiri pentru a desemna mulțimea de entități reale: ființe, lucruri, fenomene, acțiuni, însușiri. Numeric aceste entități ating cifre deosebit de mari. Pentru a le denumi e nevoie de termeni și cuvinte extrem de numeroase. Polisemia, într-un fel anume, reduce procesul de creare a unităților denominative, în sistemul limbii păstrându-se astfel un echilibru între cele două laturi ale unităților lingviale – complexul sonor (semnificant) și conținutul semantic (semnificat). Conform unor statistici, 70-80% din cuvintele lexicului activ al oricărei limbi sunt polisemantice.

Capacitatea cuvintelor dintr-o limbă naturală de a avea mai multe sensuri este o categorie semantică fundamentală și universală care se manifestă în fiecare limbă dezvoltată. Sub aspectul formării cuvintelor polisemia ține de derivarea semantică, considerată drept unul dintre procedeele active de creare a cuvintelor. Termenul este de origine greacă: *polis* „mult”, *semaino* „a consta din”. Și în cazul polisemiei se poate vorbi despre cuvinte primare (nederivate, de bază) și cuvinte secundare (derivate), precum și despre sens primar și sens secundar. Sensul primar este perceput spontan la auzul cuvântului (*ochi* „organul văzului”), fiind deci primul în ordinea importanței. Pentru înțelegerea unui sens secundar este nevoie adesea de un anumit context (*ochi* „mugur”, *ochi* „întindere de apă; baltă, lac” etc.). Însușirea unui cuvânt de a avea mai multe sensuri este denumită de unii lingviști *derivare internă* sau *autoderivare*. Unele cuvinte polisemantice cu aceeași formă pot avea sensuri înrudite (*baie* „îmbăiere, scăldare”, *baie*, pl. *băi* „stațiune balneară”) sau sensuri total diferite, acestea fiind calificate ca o m o n i m e propriu-zise (*mai* „a cincea lună a anului”, *mai* „unealtă de lemn”, *mai* „ficat”). Dacă primele unități polisemantice sunt înrudite și etimologic, celelalte au cu totul altă proveniență, etimologic aparținând unor idiomuri diferite.

Apelativele polisemantice au apărut în cadrul lexicului comun al limbii. Numele proprii polisemantice dispun, de regulă, de sensuri deosebite de cele ale apelativelor din care provin și s-au format pe teren onomastic. Sensurile lor sunt de ordin secundar și, pentru a fi înțelese, au nevoie de fiecare dată de anumite explicații, de un context (verbal, scris, situațional). *Izvoare* poate însemna și „loc cu multe izvoare”, dar și o așezare umană (sat). *Cubolta* poate fi denumirea râului respectiv, afluent de stânga al Răutului, dar și numele satului *Cubolta*, situat pe valea râului omonim. În plan sincron, *Bălți* este oiconimul actual ce denumește unul dintre principalele orașe din partea de nord a Republicii Moldova, în plan diacronic (istoric, etimologic) însă, *Bălți* este microtoponimul care desemna un loc cu multe bălți pe valea Răutului, în zona căruia a luat ființă satul *Bălți*, în baza căruia ulterior s-a format actualul oraș Bălți.

Pământeni, denumirea unui cartier al or. Bălți, este monosemantic, pentru că în plan onomastic denumește un obiect topografic unic, în timp ce etimonul său, apelativul *pământeni*, este un cuvânt polisemantic: 1) „trăitori sau locuitori ai Pământului”, 2) „originari din țară, băștinași, autohtoni, indigeni”, 3) reg. „lucrători ai pământului; țărani”. De o gamă de sensuri mult mai largă dispune cuvântul primar *pământ*: 1) „planeta pe care o locuim”, 2) „suprafața globului terestru”, 3) „materia naturală din care e alcătuită partea de uscat a globului terestru; țărână”, 4) „întindere de uscat; continent”, 5) „întindere de teren cultivabil; câmp, ogor”, 6) „teritoriu, regiune, ținut”, 7) „țară, patrie”.

Polisemia în toponimie se realizează prin transferul numelor topice dintr-o categorie onimică în alta, acestea denumind în cele din urmă obiecte topografice diferite și obținând, bineînțeles, semnificații onimice deosebite față de cele inițiale. În noua lor ipostază ele își schimbă sensul onimic, dar funcția lor de bază rămâne constantă, servind deci ca unități denominative ce identifică și individualizează obiectele desemnate. Dihotomia ce vizează diversitatea de realii denumite stă la baza următoarelor grupuri de nume topice:

1. Hidronime – oiconime: *Bucovăț – Bucovăț* (Strășeni), *Cahul – Cahul* (oraș), *Camenca – Camenca* (oraș), *Căinari – Căinari* (Florești), *Cubolta – Cubolta* (Sîngerei), *Ialpug – Ialpug* (Cimișlia), *Lopatnic – Lopatnic* (Edineț), *Racovăț – Racovăț* (Soroca), *Râbnița – Râbnița* (oraș), *Tigheci – Tigheci* (Leova).

2. Oronime – oiconime: *Chetriș – Chetriș* (Fălești), *Chetrosu – Chetrosu* (Anenii Noi), *Dealul Nant – Dealul Nant* (comasat cu Frunzăuca, Rezina), *Fundoaia – Fundoaia* (comasat cu Baurci-Moldoveni, Cahul), *Măgura – Măgura* (Fălești), *Măgurele – Măgurele* (Ungheni), *Valea – Valea* (Soroca), *Vâlcele – Vâlcele* (Cantemir), *Zgura – Zgura* (comasat cu Zgurița, Drochia).

3. Floronime – oiconime: *Aluniș – Aluniș* (Râșcani), *Codru – Codru* (Telenești), *Livezi – Livezi* (Soroca), *Plop – Plop* (Căușeni, Dondușeni), *Plopi – Plopi* (Cantemir, Râbnița), *Salcia – Salcia* (Anenii Noi, Șoldănești), *Teiu – Teiu* (Grigoriopol), *Ulmu – Ulmu* (Ialoveni, Râbnița).

4. Zoonime – oiconime: *Albina – Albina* (Cimișlia), *Albinița – Albinița* (Anenii Noi), *Cioara – Cioara* (Hâncești), *Drochia – Drochia* (oraș și sat, Drochia), *Lupăria – Lupăria* (Râșcani), *Veverița – Veverița* (Ungheni).

5. Fortonime – oiconime: *Gradiște – Gradiște* (Cimișlia), *Otac – Otac* (Rezina), *Orhei – Orhei*, *Orheiul Vechi* (Orhei), *Palanca – Palanca* (Ștefan-Vodă), *Troian – Troian* (Leova).

6. Etonime – oiconime: *Cenac – Cenac* (Cimișlia), *Comrat – Comrat* (oraș), *Congaz – Congaz* (Comrat), *Lipoveni – Lipoveni* (Cimișlia), *Mingir – Mingir* (Hâncești), *Unguri – Unguri* (Ocnița).

6. Microtoponime – oiconime: *Anini – Anini* (Hâncești), *Bocșa – Bocșa* (Fălești), *Buda – Buda* (Călărași), *Budăi – Budăi* (Orhei, Taraclia), *Câșla – Câșla* (Cantemir, Telenești), *Odaia – Odaia* (Nisporeni, Șoldănești), *Prisaca – Prisaca* (Cimișlia), *Ratuș – Ratuș* (Criuleni, Telenești).

În raport de omonimie apar și unele antroponime, pe de o parte, și oiconime, pe de altă parte: *Baroncea – Baroncea* (Drochia), *Batâr – Batâr* (Cimișlia), *Burghilea – Burghilea* (Fălești), *Burlacu – Burlacu* (Cahul), *Crăciun – Crăciun* (Cantemir), *Gașpar – Cașpar* (Edineț), *Goian – Goian* (mun. Chișinău, Dubăsari), *Petrunea – Petrunea* (Glodeni), *Stârcea – Stârcea* (Glodeni), *Voinescu – Voinescu* (Hâncești). În sistemul antroponimic propriu-zis se constată opoziția onimică între prenume și numele de familie, primele fiind unitățile onimice „migratoare”: *Bogdan, Călin, Dan, Florian, Gheorghe, Gogu, Nicolae, Sandu, Trofim, Vlad*.

O caracteristică esențială a polisemiei onimice rezidă în faptul că unităților denominative respective nu le sunt proprii semnificații afective, figurative. Prin aceasta se deosebesc de formațiile onimice metaforice și metonimice.

Metafora. Ca fenomen lingvistic, metafora e definită ca procedeu semantic de formare a unităților lexicale noi. Procedeu metaforizării constă în transferul semantic al denumirii unui obiect asupra altui obiect printr-o comparație subînțeleasă. Partea de vorbire care asigură în mod efectiv desfășurarea acestui procedeu este substantivul.

Unitățile substantivale ale vocabularului sunt cuvintele cu cea mai mare frecvență în vorbire și cel mai bine reprezentate numeric, dispunând totodată și de cea mai mare încărcătură semantică și de un sporit potențial stilistic [1, p. 23]. De aici funcțiile lor principale – denominativă, comunicativă și expresivă. Aceste funcții le au atât substantivele de bază ale lexicului, numele comune (apelativele), cât și numele proprii (toponimele, antroponimele etc.).

În plan lingvistic general, unitățile metaforice, atât cele apelative, cât și cele proprii, comportă deopotrivă semnificații denotative și semnificații conotative. În plan stilistic însă, în scopul obținerii unor imagini figurative, creațiile lexicale respective pot fi dotate cu semnificații expresive în mod diferit. De aici distincția dintre metaforele limbii propriu-zise și metaforele poetice.

Metaforele l i m b i i au apărut din nevoia de a crea noi unități denominative și din necesitatea de a comunica. Aceste unități, denumite și metafore d e n o m i n a t i v e, dispun de o imagine concretă și de un anumit potențial estetic. O accepție general recunoscută este că mai toate cuvintele limbii au fost la început metafore [2, p. 212]. Prin aceasta se subliniază, în primul rând, caracterul lor denotativ și comunicativ. Pe de o parte, se constată că prin pierderea vigoriei lor expresive inițiale, din cauza uzurii lor imaginative, unele metafore s-au transformat în simple complexe sonore [3, p. 89], având tendința de a deveni termeni veritabili [4, p. 35-36]. Se poate exemplifica această opinie prin lexemul *braț* „parte a corpului omenesc; mână”, care, prin metaforizare, a ajuns să însemne „ramificație a cursului principal al unui râu”, iar într-un anumit context „parte a macaralei, utilaj mecanic folosit la ridicarea și deplasarea greutăților”. Transformări similare a suferit și entopicul *picior*: „membru inferior al corpului omenesc”; „ramificație în partea de jos a unui munte sau deal” (cf. expr. pop. *picior de plai*), „element pe care se sprijină partea de jos a unei mobile (masă, scaun, dulap)”. Modificări metaforice prezintă și cuvântul *gură*: „organ cu ajutorul căruia se hrănește omul” și „organ al vorbirii”, „deschizătură a unui obiect, instalații, încăperi”, „locul de vărsare a unui râu într-un fluviu sau în mare” (cf. expr. pop. *pe o gură de rai*). Metaforele denominative au apărut nu din necesități poetice, ci din cauza lipsei la moment a unei alte modalități care ar fi putut desemna obiectele din realitate [4, p. 31]. Cu toate acestea însă, ele nu și-au pierdut complet semnificația expresivă inițială, strălucirea lor poetică răzbate prin multitudinea de sensuri suprapuse și structural ocurente.

Metaforele p o e t i c e, bineînțeles, dispun de un mai mare potențial expresiv-artistic, atribuind cuvintelor plasticitatea și prospețimea inedită a ideilor și sentimentelor. Originalitatea lor depinde nemijlocit de cutezanța fanteziei și acuitatea rațiunii poetului, de competența și talentul creatorului. Într-un fel anume, ele poartă un caracter individual și neobișnuit față de metaforele lingvistice caracterizate prin specificul lor colectiv și obișnuit, sensul lor fiind înțeles de majoritatea vorbitorilor. Cf. *fulgere* „ochi ageri” din expresia *două fulgere sub pleoape; regină* „lună” din structura metaforică *regina nopții; stele* „lacrimi” din sintagma *stele argintii sărate pe obrajii îmbujorați*, față de *coastă* „pantă” din *coasta dealului; cruce* „răspântie” din *crucea drumurilor; luminiș*

„loc fără copaci în pădure; poiană” din *lumișul codrului*; *secătură* „lac care seacă vara” din *secătura de sub sat* etc. De fapt, metaforele respective, și unele, și altele, necesită anumite explicații sau un anumit context.

De context, pentru a fi înțelese, au nevoie adesea și numele proprii. Inteligibile sunt, de obicei, microtoponimele entopice: *Balta, Dealul, Gârla, Hârtopul, Izvorul, Movila, Zăvoiul*. După formații pe care îi conțin (-*ani/-eni, -ești*) ne putem da seama că toponimele *Alboteni, Bolocani, Cărpineni, Drăgușeni, Florești, Mărăndeni, Nicoreni, Stoicani, Tomești* etc. sunt denumiri de localități. Mai puțin înțelese sau unele complet neanalizabile sunt numele topice de circulație restrânsă, locală, provenite din cuvinte regionale, dialectale sau din istorisme, apelativele trecute în lexicul pasiv sau, în genere, dispărute și uitate: *Barcul, Bârnagul, Feredeul, Japca, Paicu, Rânia, Scocul, Scruntarul, Tăura*. Doar localnicii din zonele respective sau specialiștii lingviști pot desluși semnificația toponimelor cu pricina, cunoscând că *barc* înseamnă „baltă”, „lac”; *bârnag* – „mal abrupt”, „deal înalt”; *feredeu* – „loc de scădat; baie”, *japcă/japce* – „baltă”, „lac mic”; *paic* – „ostaș din garda de pază a curții domnești”; *rânie/renie* – „malul nisipos al unei ape (râu, lac, baltă)”, „insuliță formată într-o apă curgătoare prin depuneri de pietriș și nisip”; *scoc* – „deal înalt izolat”; *scruntar* – sinonim al lui *rânie, tău* – „băltoacă”, „mlaștină”.

De context sau de anumite explicații au nevoie toponimele străine, preluate din limbile altor populații: slave (*Drabiște, Ișnovăț, Lăpușna, Lopatnic*), turcice (*Abaclia, Cahul, Cimișlia, Ciuhur, Ialpug, Turunciuc*), germană (*Eichendorf, Denevița, Iacobstal, Marienfeld*). Și unele toponime metaforice românești necesită interpretări de ordin lingvistic.

Studiul etimologic și analiza lexico-semantică a toponimelor metaforice pun în evidență factorii lor motivaționali și procedeele denominației a obiectelor desemnate. Pentru denumirile entopice cu caracter metaforic au fost stabilite diversele cauze și realități din lumea materială și spirituală în momentul creării lor prin transfer lexico-semantic. Sub acest aspect se disting numele topice:

1. Hidronime: *Braț* din *Brațul Nistrului*, ramificație a râului omonim (Olănești, Ștefan-Vodă) < *braț* „organ al corpului omenesc; mână”; *Căldărușa*, râuleț, afluent de stânga al râului Camenca (Vișoara, Glodeni) < *căldărușă*, diminutiv al lui *căldare*; *Căușul*, lac în lunca Prutului (Pogănești, Hâncești) < *căuș* „vas de lemn în formă de cupă”; *Cârja*, lac în valea Prutului (Cioara, Hâncești) < *cârjă* „lemn (băt) cu partea superioară îndoită sau bifurcată”; *Colacul*, lac în lunca Prutului (Crihana Veche, Cahul) < *colac* „un fel de pâine, de obicei împletită, în formă de inel”; *Crac* din *Cracul Sec*, râuleț (Frumoasa, Călărași) < *crac* „fiecare dintre cele două părți ale pantalonilor”; *Duruitoarea*, cascadă în albia râului Ciuhur, de la care își trage denumirea satul Duruitoarea (Râșcani) < *duruitoare*, derivat al vb. *a durui* „a face zgomot (despre apă)”; *Gâlgâitoarea*, loc în albia Răutului (Piatra, Orhei) < *gâlgâitoare*, derivat al vb. *a gâlgâi* „a curge cu zgomot (despre apă)”; *Gătoiul*, loc în albia unei gârle din lunca Prutului (Vadul lui Isac, Cahul) < *gătoi*, augmentativ al subst. *gât* „parte a corpului (la om și animale); partea inferioară a gâtului”; *Gușă* din *Gușa Bălăcei*, loc în albia gârlei Bălăcea din lunca Prutului (Chircani, Cahul) < *gușă* „porțiune mai dilatăată, sub formă de pungă, a esofagului

(la păsări)”; *Oală* din *Oala Apei*, loc adânc în albia Prutului, unde se produce vârtej de apă; volbură (or. Cahul) < *oală* „vas cu gura largă folosit pentru prepararea sau păstrarea mâncărurilor”; *Ochi* din *Ochiul Mării*, lac mic cu izvor (Carahasani, Ștefan-Vodă), și *Ochiul Pământului*, loc adânc noroios (Balatina, Glodeni) < *ochi* „organul văzului (la om și animale)”, prin extensiune semantică „lac adânc”, „mlaștină”; *Oglinzi* din *La Oglinzi*, lacuri în lunca Prutului (or. Leova) < *ogлиндă*, pl. *oglinzi* „obiectul de sticlă reflectantă”, prin extensiune „suprafața lucitoare a apelor luminate de razele soarelui”; *Prag* din *Pragurile Nistrului*, loc în albia râului Nistru (Cosăuți, Soroca) < *prag*, pl. *praguri* „partea de jos (orizontală) a unui toc de ușă”; *Ulcior* din *Ulcioarele de sub Sălci*, loc în albia Prutului (Giurgiulești, Cahul) < *ulcior*, pl. *ulcioare* „vas de lut cu gâtul strâmt, folosit pentru păstrarea lichidelor”; *Vârcol* din *Vircoalele de sub Mal*, loc în albia Nistrului (Palanca, Ștefan-Vodă) < *vârcol*, derivat regresiv al vb. *a (se) vârcoli* „a se agita, a se zbate (despre ape)”. Din aceeași categorie onimică fac parte și hidronimele motivate metaforic, a căror semnificație poate fi lesne înțeleasă: *Bâlbâitoarea*, *Ochiul Boului*, *Vărsarea*, *Vârtecușul*, *Vârtejul*, *Zuruitoarea*.

2. Oronime: *Bâta*, deal (Tătărești, Strășeni), *Bâtca*, deal de formă rotunjită (Lopatnic, Edineț) < *bătă*, var. der. *bâtcă* „băț gros cu măciulie la un capăt”; *Calu* din *Calul din Sus*, deal lung, întins, trăgănat (Măgura, Fălești) < *cal* „animal domestic folosit la călărie și tracțiune”; *Capu* din *Capul Dealului*, parte a unui deal (Molovata, Dubăsari) < *cap* „partea superioară a corpului omenesc”; *Căzanu* și *Căzanele*, vâlcele și hârtoape în mai multe sate din raioanele Orhei, Călărași, Nisporeni < *cazan*, pl. *cazane* „vas mare de metal folosit pentru fiert sau încălzit”; *Căsoicele*, peșteri în malul stâncos al Răutului (Butuceni, Orhei) < reg. *căsoică*, pl. *căsoice* „locuință, căsuță”; *Ceaunelul*, vâlcea de formă rotundă (Sinești, Ungheni) și *Ceaunelele*, hârtoape în mai multe sate din raioanele Briceni, Călărași, Strășeni, Șoldănești < *ceaunel*, diminutiv al lui *ceaun* „vas circular de fontă, folosit pentru prepararea mâncărurilor”; *Coama* din *Coama Dealului*, partea înaltă a unui deal (Caracușeni Vechi, Briceni) < *coamă* „părul lung și stufos de pe gâtul calului”; *Cofăica*, vâlcea de formă rotundă (Vatici, Orhei) < *cofăică*, diminutivul lui *cofă* „vas din doage de brad, în care se păstrează apa”; *Covățele*, vâlcele închise (Cuhnești, Glodeni) < *covățea*, *covățică*, diminutive ale lui *covată* „vas lunguiet de lemn folosit la frământatul aluatului pentru pâine”; *Farfuria*, vâlcea de formă rotundă (Pepeni, Sângerei), și *Farfuria Turcului*, fortificație de pământ de formă rotundă (Rudi, Soroca) < *farfurie* „vas rotund în care se servește mâncarea”; *Linia* din *Linia Ocnei*, drum prin pădure (Haragâș, Cantemir), și *Linia Fălciului*, parte din calea ferată spre Fălciu (Iepureni, Cantemir) < *linie* „trăsătură de condei în prelungire”; *Muchia Fânețului*, partea cea mai înaltă a unui deal (Bursuc, Florești), și *Muchia Zâmbroaiei* (Coșcodeni, Sângerei) < *muchie* „linia care desparte două fețe ale unui corp; margine, limită”; *Oușorul*, deal izolat de formă ovală (Pârjolteni, Călărași) < *oușor*, diminutivul subst. *ou*; *Picior* din *Piciorul cel Lung*, ramificație de deal (Milești, Nisporeni) < *picior* „fiecare din cele două membre inferioare ale omului”, dar și „piciorul calului”; *Scara Dealului*, pantă de deal în trepte (Butuceni, Orhei) și *Scărișoarele*, locuri în trepte pe coasta unui deal

(Negrea, Hâncești) < *scară* „dispozitiv mobil din lemn sau metal, folosit pentru a urca sau a coborî de la un nivel la altul”, *scărișoară*, diminutiv al lui *scară*; *Scaun* din *În Scaune*, locuri accidentate (Trebujeni, Orhei) și *Scăunele*, coastă de deal în trepte (Bobeica, Hâncești) < *scaun* „mobilă pe care se poate așeza o singură persoană”, *scăunel*, diminutiv al lui *scaun*; *Talpa* din *Talpa Dealului*, partea de jos a unui deal (Podoima, Camenca) și *Talpa Măgurei*, partea de jos a movilei Măgura (Fălești) < *talpă* „partea de dedesubt a labei piciorului (la om)”>; *Târnaț* din *Imașul de pe Târnaț*, loc de pășunat pe un teren plan de pe coasta unui deal (Seliște, Nisporeni) < *târnaț* „terasă îngustă de-a lungul peretelui din față la casele țărănești; prispă”>; *Tigaia* din *Tigăițele*, hârtoape (Zubrești, Strășeni) < *tigaie* „vas de bucătărie de formă rotundă folosită la prăjit”>; *Zarea* din *Zarea Dealului*, culme de deal (Drăgușeni, Strășeni) < *zare* „orizont”.

Sunt de menționat aici și alte toponime entopice cu caracter metaforic, valoarea lor expresiv-semantică fiind ușor sesizabilă: *Boldul*, *Botul Dealului*, *Boțul*, *Brazda*, *Bulbucul*, *Buza Găvanului*, *Căpățina*, *Cheile Bâcului*, *Cheutoarea*, *Chișoiul*, *Coadă Iazului*, *Colțul Stâncii*, *Cornul Pădurii*, *Cotul Prutului*, *Cotloanele*, *Creasta Dealului*, *Crucea Drumurilor*, *Cumpăna*, *Cununa Dealurilor*, *Cuptoarele*, *Fața Dealului*, *Fundurile*, *Furca Drumului*, *Geana Dealului*, *Greabănul*, *Grumazul*, *Pieptul Dealului*, *Șaua Dealului*, *Șerpoaica*, *Țuguiul*, *Zgâul*.

Numele de familie, indiferent de proveniența lor lexicală și ponderea semantică, în prezent nu mai dispun de sensul original. Semnificația pe care o conțin e cea denotativă, bazată pe funcția lor principală – denominativă, de identificare și individualizare. Doar porecele și supranumele curente mai păstrează legătura de conținut și expresie cu elementele lexicale motivante: *Babălungă*, *Belivacă*, *Buburuz*, *Cârlibabă*, *Crețu*, *Degeratu*, *Făcăleț*, *Frigelinte*, *Furăoaie*, *Iepurilă*, *Lăcustă*, *Limbălungă*, *Mătăhală*, *Mereacre*, *Picheriță*, *Pungăgoală*, *Radioală*, *Rătăcitu*, *Roșcatu*, *Săcâilă*, *Târâiebrău*, *Țarălungă*, *Vâjjeală*, *Zgârâiebrânză*, *Zvârlefus* etc.; *Arendașu*, *Brăgaru*, *Ciobanu*, *Ciubotaru*, *Croitoru*, *Fântânaru*, *Fieraru*, *Dogaru*, *Dughenaru*, *Lăutaru*, *Moraru*, *Olaru*, *Păduraru*, *Păscaru*, *Pâslaru*, *Rotaru*, *Văcaru*, *Zidaru* etc.

Pentru a-și exprima atitudinea pozitivă și simpatia față de unele personaje din operele literare proprii, scriitorii aleg și nume adecvate, sonorizante și expresive din antroponimia națională, clasică sau universală: *Adela*, *Adrian*, *Angela*, *Augustin*, *Aurelia*, *Biatrice*, *Călin*, *Cornelia*, *Diana*, *Doli*, *Eugen*, *Felicia*, *Lucia*, *Lucreția*, *Magdalena*, *Mihaela*, *Nicoleta*, *Ofelia*, *Paul*, *Teodor*, *Violeta*.

Și din contra, personajelor negative le sunt atribuite nume din fondul antroponimic autohton sau special inventate ce displac prin conținutul lor pal ori negativ sau prin complexul lor sonor. Să ne amintim de numele comice sau, de-a dreptul, ironice și satirizante ale personajelor din opera dramaturgului Ion Luca Caragiale: *Dandanache*, *Cațavencu*, *Farfuride*, *Brânzovenescu*, *Trăhănache*, *Tipătescu*, *Pristanda* etc. Prin aceste nume, scriitorul ridiculizează și, în același timp, combate calitățile morale și comportamentul decăzut al unor indivizi din vechea societate: demagogia, lingușirea, viclenia, înșelăciunea, fățărnicia, trădarea. I. L. Caragiale a fost un observator lucid

și ironic al societății românești din vremea sa, un scriitor realist și moralizator. El folosește satira și sarcasmul pentru a demasca moravurile societății și pentru a crea personaje dominate de o morală reprezentativă a tipului și caracterului uman. Scriitorul a creat personaje tipice în împrejurări tipice [cf. 8].

Metonimia. O figură de stil, înrudită cu metafora, este *metonimia*. Termenul provine din fr. *métonymie* (< lat. *metonimia*) și înseamnă „înlocuirea unui nume cu altul; redenumire”. Metonimia, ca și metafora, se bazează pe asemănare și comparație, prin apropierea imaginară a unor obiecte legate între ele printr-o relație logică. Ambele tipuri de creații lexicale conferă textului valori expresive și emoții estetice sporite. Cuvântul *luna*, de exemplu, ne comunică sensul obișnuit de „astru, satelit natural al Pământului”, în timp ce sintagma metaforică *regina nopții* ne transpune într-o lume feerică, de basm. Una e semnificația lexemului *cântare* (pl. *cântări*) și cu totul altul este sensul expresiei metonimice *cântările* pentru noțiunea „păsări” din poemul „Revedere” de M. Eminescu: *Iar, eu fac ce fac demult, Iarna viscolul ascult, Crengile-mi rupându-le, Apele astupându-le, Troienind cărările și gonind c â n t ă r i l e*. Creații metonimice sunt cuvintele: *acoperiș* „adăpost”; *capete* „vite”, *idol* „persoană stimată, iubită, adorată”, *moscal* „rus”, *rădăcină* „legătură de rudenie”, *săbii* „oșteni”, *suflete* „membrii unei familii”, „locuitori ai unui sat sau oraș”, *turcul* „turcii”.

Transferurile metonimice se realizează prin diferite modificări de sensuri și figuri de stil (*sinecdocă*, *personificare*, *hiperbolă* etc.). Toponimia, ca domeniu onomastic, este reprezentată de următoarele tipuri metonimice:

1. Toponime vizând situații de vecinătate, contiguitate: *Grindul*, teren agricol în lunca Prutului < *Grindul*, ridicătură de teren alungită în lunca inundabilă a Prutului (Constantinești, Cantemir); *Furnicari*, parte de pădure < *Furnicari*, mușuroi de furnici (Chetriș, Fălești); *Ieruga*, teren agricol < *Ieruga*, vâlcea (Bisericanî, Glodeni); *Movila / La Movila*, teren agricol < *Movila*, mică ridicătură de pământ (Spicoasa, Cahul); *Poiana*, parcelă de teren agricol < *Poiana*, loc fără copaci în interiorul pădurii (Răcăria, Râșcani); *Rădiacul / În Rădiac*, parte de moșie < *Rădiacul*, pădurice (Arionești, Dondușeni).

2. Toponime ce denumesc întregul printr-o parte sau un component al său: *Broasca*, lac (or. Cantemir); *Carasul*, lac (Crihana Veche, Cahul); *Crapul*, lac în lunca Prutului (Colibași, Cahul); *Curcubeșica*, teren agricol (Chioselia, Cantemir); *Ghindarii*, pădure (Morozeni, Orhei); *Lumânărica*, parte din câmpul agricol (Bobeica, Cantemir); *Plătica*, baltă în lunca Prutului (Colibași, Cahul); *Podișul*, teren agricol (Cania, Cantemir).

3. Toponime ce denumesc o parte sau un component al unui întreg: *Pârlita*, pădure (Bumbăta, Călărăși); *Sălciiile*, pădure de luncă (Olănești, Ștefan-Vodă); *Taietura*, pădure (Duma, Călărăși); *Teiușul*, pădure (Stolniceni, Hâncești).

4. Toponime formate prin folosirea singularului în locul pluralului: *Balcanul*, pisc de deal (Caracușeni Vechi, Briceni); *Cumpeniul*, deal dinspre Valea Cumpenelor (Băxani, Soroca); *Gălațul* din *Gârla Gălațului*, apă curgătoare în lunca Prutului (Văleni, Cahul); *Văiul*, deal între două văi adânci (Ciuciuleni, Hâncești).

5. Toponime formate prin folosirea pluralului în locul singularului: *Păpușoaiele* pentru *Lanul cu Păpușoi* (Burlacu, Cahul); *Piepșii* pentru *Pieptul Dealului* (Sipoteni, Călărași); *Pomeșii* pentru *Dealul Pomătului* (Seliște, Nisporeni; *pomăt / pomet* „grădină de pomi; livadă”).

6. Toponime create prin animarea obiectelor topografice: *Calul*, deal (Măgura, Fălești); *Capra*, observator (Baimaclia, Cantemir); *Cămila*, deal cu două ridicături de teren pe culme (Boghenii Vechi, Ungheni); *Șerpoaica* din *Valea Șerpoaicei*, vale cu mai multe cotituri (Tigheci, Leova); *Ursul și Ursoaia*, movilă îngemănată (Sănătăuca, Florești).

7. Toponime create prin personificare: *Babele*, stânci izolate (Cobani, Glodeni); *Ciobanul și Oile*, stânci înșirate (Valea Adâncă, Camenca); *Urișul*, deal înalt (Obreja Veche, Fălești).

8. Toponime create prin hiperbolizare: *Drăcoiul / Văgăuna Drăcoiului*, râpă adâncă, întunecoasă (Rudi, Soroca); *Strigoicul / Strigoicul Mare și Strigoicul Mic*, dealuri înalte izolate (Albinețul Vechi, Fălești); *Zmăul / Movila Zmăului*, movilă înaltă (Braniște, Râșcani).

Simbolizarea. Prin simbolizare se înțelege procedeul denominativ expresiv prin care se substituie numele unui obiect prin numele altui obiect în virtutea unor corespondențe analogice reale sau imaginare. Simbol poate fi numele sau imaginea oricărui obiect care reprezintă sau evocă în mod convențional o noțiune, o idee, un lucru, o ființă, o însușire etc. Simboluri pot fi atât unele semne grafice, cât și cuvintele din lexicul comun și onimic al limbii. Semne simbolice se folosesc în știință și tehnică (matematică, chimie, fizică, medicină etc.). În lingvistică, printr-un semn, o literă sau un grup de litere se abreviază un cuvânt sau o sintagmă, un termen, un nume, o denumire. În literatura artistică, prin simbolizare se creează chipuri ale unor personaje literare, se caracterizează în mod emblematic o persoană, un obiect, o situație, se exprimă plastic o idee, un sentiment.

Lumea vieții umane e plină de simboluri. Simboluri sunt drapelul și stema unui stat. Tricolorul națiunii românești simbolizează prin albastrul cerului – *Libertatea*, prin galbenul ogoarelor – *Bogăția Țării*, prin roșul sângelui – *Frăția și Eroismul*. *Carpații* semnifică românismul milenar. Dotate cu sensuri simbolice sunt multe cuvinte și termeni românești ale căror semnificații s-au cristalizat pe parcurs de secole: *crucea* – ortodoxia creștină, *bradul* – tinerețea și frumusețea, *măslinul* – înțelepciunea, *mărul* – fertilitatea, *crizantema* – puritatea, *mărțișorul* – speranța, reînnoirea etc.

Onomastica, în special toponimia, domeniu de permanente creații onimice, dispune de diverse procedee și mijloace denominative, inclusiv de ordin expresiv-simbolic. Tipice sunt nume topice cu caracter denominativ-simbolic:

1. Oiconime ce redau numele unor locuri și localități importante și de rezonanță istorică din cuprinsul spațiului românesc: *Brăila* (mun. Chișinău), *Oituz/Gura-Oituz* (Sângerei), *Humulești* (Anenii Noi), *Mărășești* (Sângerei), *Pitești* (Leova), *Podul Lung* (Călărași) ș.a. [9, repertoriul alfabetic]. Nume simbolice au purtat în trecut și unele sate din Transnistria istorică: *Bârlad/Bârladu/Bârladea*, sat la izvoarele râului Bug; *Botoșani*, sat în fostul județ Olgopol; *Brăila*, sat în fostul județ Bobrineț; *București*, localitate situată pe Nipru; *Tecuci / Tecucia*, sat în jud. Nicolaev; *Timișul*, sat nelocalizat [10, p. 18-60].

Mai numeroase sunt urbonimicele simbolice. Acestea pot fi exemplificate cu câteva nume de bulevarde, piețe și străzi din municipiul Chișinău: *Alba-Iulia, Brăila, București, Dacia, Focșani, Galați, Humulești, Ipotești, Mărășești, Suceava, Timiș, Târgoviște, Vaslui* [3, repertoriul alfabetic]. Aceste nume, unele nou-create, altele preexistente, dar restabilite în ultimul timp, au luat locul celor „contrafăcute”, impuse de autoritățile regimului sovietic: *Энгельса улица, Охотский 3 переулок, Искры улица, Проспект Мира, Колхозная, Охотский 2 переулок, Дьячишиных улица, Безмянная улица, Ярославский 1 переулок, Лумумбы улица, Тимирязева улица, Кокарева улица, Вадулуйвский переулок, Охотский 4 переулок.*

2. Oiconime ce evocă numele unor proeminente personalități din istoria și cultura națională: *Alexandru cel Bun* (Soroca), *Decebal* (Soroca), *Donici* (Orhei), *Inculeț* (Orhei), *Ion-Vodă* (Florești), *Pelivan* (Orhei), *Regina Maria* (Soroca), *Sturzeni* (azi Ucraina, Căușeni), *Ștefan-Vodă* (oraș, reședință de raion).

Din această categorie fac parte și urbonimicele chișinăuiene: *Grigore Alexandrescu, Alexandru cel Bun, Gheorghe Asachi, Matei Basarab, Dimitrie Cantemir, Maria Cibotari, Miron Costin, George Coșbuc, Ion Creangă, Cuza-Vodă, Decebal, Alexandru Donici, Mihai Eminescu, George Enescu, Octavian Goga, Nicolae Grigorescu, Pantelimon Halippa, B. P. Hasdeu, Nicolae Iorga, Mihail Kogălniceanu, Vasile Lupu, Titu Maiorescu, Alexie Mateevici, N. M. Spătarul, Matei Milo, Andrei Mureșanu, Anton Pann, Ioan Pelivan, Ciprian Porumbescu, Petru Rareș, Liviu Rebreanu, Alecu Russo, Mihail Sadoveanu, Constantin Stamati, Ștefan cel Mare, Nicolae Titulescu, Grigore Ureche, Grigore Vieru, Mihai Viteazul, Alexandru Vlahuță.* Și acestea sunt nume noi sau restabilite, formații simbolice în spiritul limbii române și în corespundere cu tradițiile cultural-istorice naționale.

3. Oiconime cu semnificații abstracte la origine, adesea convenționale sau cu conținut ce vizează diverse evenimente și fapte de importanță locală: *Biruința* (Sângerei), *Bucuria* (Cahul), *Doina* (Cahul), *Luminița* (Nisporeni), *Nucăreni* (Telenești), *Spicoasa* (Cahul), *Zorile* (Orhei) ș.a. *Nucăreni* e substituentul alonimului istoric *Îndărătnici*, acesta cu semnificație arhaică ironizantă, din care cauză a fost înlocuit cu actualul *Nucăreni*, dar și în legătură cu faptul că în 1983 tocmai fusese sădită în partea locului o livadă de nucari [9, p. 210]. Aproximativ după același principiu *Spicoasa* l-a înlocuit pe mai vechiul *Mihai Viteazul*; în anii '50 ai secolului trecut, în sovhozul local se obținuse o roadă bogată de cereale (*de spicoase* în limbajul timpului).

Apelativizarea. Recunoscut este faptul că majoritatea numelor proprii provin din apelative. Au devenit nume proprii mai cu seamă substantivele și adjectivele, dar, într-o anumită măsură, și verbele (cf. antrop. *Belivacă, Catărău, Frigelinte, Pârlioai* etc.). E bine cunoscut, de asemenea, și fenomenul invers, trecerea numelor proprii în categoria numelor comune. Este și acesta un procedeu de derivare semantică. Partea de vorbire care se îmbogățește pe baza acestor transferuri este însă substantivul.

Din dorința de a ne exprima mai simplu și mai concis, adesea spunem: *Astăzi am făcut rost de un Cotnari veritabil* (în loc de *un vin de Cotnari*) sau *Prietenul meu e gata să dea totul pentru un Rembrandt* (în loc de *pentru un tablou de Rembrandt*).

Aici scrierea cu inițiale majuscule a numelor proprii (un *Cotnari*, un *Rembrandt*) nu contează, e convențională. Statutul lor de apelative e confirmat și de articolul nehotărât *un*, care se utilizează, de obicei, înaintea apelativelor.

Apelativizarea unor nume proprii s-a produs încă în latină. Pentru cuvintele moște-nite din limba latină să se compare denumirile zilelor săptămânii: *luni* (< **lunis* < *Lunae dies* „ziua Lunii”; *marți* < **martis* < *Martis dies* „ziua planetei Marte”; *miercuri* < **mercuris* < *Mercurii dies* „ziua planetei Mercur”; *Joi* < **jovis* < *Jovis dies* „ziua planetei Jupiter”; *vineri* < **veneris* < *Veneris dies* „ziua planetei Venus”; *duminică* < (*dies*) *domenica* „ziua Domnului”.

Pe terenul limbii române s-au transformat în apelative mai multe nume proprii: *americă* „pânză de bumbac” < *America*; *astrahan* „pielică de miel din rasa caracul” < *Astrahan*, oraș în Rusia; *irozi* „colindători” (sing. *irod*) < *Irod*, regele Iudeii (37 î.Hr. – 4 d.Hr.). Aici pot fi adăugate și termenii entopici proveniți din nume proprii geografice (hidronime, oronime etc.): *bahlui* „mlaștină, mocirlă” < *Bahlui*, râu, afluent al Jijiei; *bărăgan* „teritoriu nepopulat” < *Bărăgan*, partea estică a Câmpiei Române, cu relief și climă de stepă; *bugeac* „regiune nepopulată”, „teren necultivat; pășune” < *Bugeac*, regiune în partea de sud a Basarabiei, cu relief și vegetație de câmpie și stepă; *culă* „vale cu pârâu; râuleț” < *Cula*, râu, afluent al Răutului; *dunăre* „râu”, cu dim. *dunăriță* „mică apă curgătoare; râuleț, gârlă” < *Dunărea*, fluviu european; *răut* „râuleț, pârâu” < *Răut*, afluent al Nistrului [12, p. 129; 13, p. 22, 29, 56].

Majoritatea apelativelor de origine onimică reprezintă împrumuturi lexicale din alte limbi (franceză, germană, rusă, turcă). Formațiile apelative în discuție au avut ca bază motivațională diverse nume proprii:

1. Nume geografice, denumirile țării, regiunii sau localității, acestea arătând proveniența obiectelor desemnate, țara de unde erau importate, regiunea sau orașul unde au fost pentru prima dată produse, fabricate: *baionetă* „lamă de oțel ascuțită la vârf, care poate fi fixată la țeava unei puști” < fr. *baionnette* < *Bayonee*, oraș în Franța; *cașmir* „țesătură moale și fină din lâna unor capre crescute în Kashmir” (India); *coniac* „băutură alcoolică tare” < *Cognac*, oraș în Franța, pe râul Charente; *maraton* „probă athletică pentru bărbați” < fr. *marathon* < *Marathon*, localitate în Grecia; *sacâz* „colofoniu” < tc. *sakîz* < *Sakîz* numele turcesc al insulei Chios (în Marea Egee); *faianță* „produs ceramic cu masă de culoare albă” < fr. *faïence*, it. *faenza* < *Faenza*, oraș în Italia; *fes* „acoperământ pentru cap” < tc. *fes* < *Fes*, oraș în nordul Marocului; *xeres* „vin de calitate superioară, cu un grad înalt de tărie” < fr. *xérès*, sp. *xeres* < *Xeres*, oraș în Spania.

2. Nume de persoane care indică inventatorul, creatorul, producătorul sau persoana care a avut o legătură oarecare cu obiectul sau fenomenul desemnat: *amper* „unitate de măsură a intensității curentului electric” < fr. *ampère* < *André Marie Ampère* (1775-1836), fizician francez; *watt* „unitate de măsură a puterii” < fr. *watt*, engl. *watt* < *James Watt* (1736-1819), inventator scoțian, în 1769 a construit mașina cu aburi; *volt* „unitate de măsură a tensiunii electrice” < fr. *volt*, it. *volta* < *Alessandro Volta* (1745-1827), fizician italian, în 1774 a inventat electrofonul; *magnolie* „arbut exotic cu flori

albe” < fr. *magnolia* < *Pieree Magnol* (1638-1715), botanist și medic francez; *mansardă* „încăpere de locuit construită sub acoperișul în pantă al unei clădiri” < fr. *mansarde* < *Jules Hardouin Mansart* (1646-1708), arhitect francez; *nicotină* „substanță toxică, care se găsește în frunzele de tutun” < *nicotine* < *Nicot*, francezul care a adus tutunul în Franța în sec. al XVI-lea; *ohm* „unitate de măsură a rezistenței electrice” < fr. *ohm*, germ. *Ohm* < *Gheorg Simon Ohm* (1787-1854), fizician german; *patefon* „vechi aparat pentru reproducerea sunetelor înregistrate pe o placă sau pe discuri” < fr. *pathéphone* < *Pathé*, numele fabricanților francezi, frații *Pathé* (+ elementul de compunere *fon* „sunet”); *șrapnel* „proiectil de artilerie încărcat cu gloanțe” < fr. *shrapnell*, engl. *shrapnell* < *Henry Shrapnell*, general englez căruia i se atribuie invenția acestui tip de proiectil.

3. Nume de persoane istorice, legendare sau nume de personaje literare: *heracle* „om puternic” < fr. *hercule* < *Hercule* < *Heracles*, erou în mitologia greacă, personificând forța fizică; *napoleon* „veche monedă franceză de aur” < fr. *napoléon* < *Napoleon* (1769-1821), împărat al Franței (1804-1814 și 1815); *troian* „fortificație străveche, constând dintr-un val de pământ și șanț” < slav. *троянь* < *Traianus* (53-117), împărat roman (98-117); *zaichin* „om foarte puternic; atlet” < *Ivan Zaikin* (1880-1948), atlet profesionist, campion mondial la luptele clasice (1913), stabilit la Chișinău.

Numele proprii devenite nume comune își modifică sensul onimic de bază, dat fiind că pierd în fond legătura logico-semantică cu obiectele inițial desemnate, în noua lor postură denumind obiecte cu totul de altă natură, și, în același timp, își schimbă comportamentul gramatical, paradigma morfologică. Drept rezultat, noile formații își creează noi forme de gen și număr, noi forme flexionare, obținând și posibilitatea de a fi însoțite de articolul nedefinit antepus. În acest plan s-au fixat și unele tendințe. Numele comune își păstrează forma de gen, dacă, atât ele înseși, cât și numele proprii respective, denumesc persoane, în general ființe: *un hercule* – doi (*veritabili*) *hercule*, *un irod* – doi *irozi*, *un zaichin* – doi (*niște*) *zaichini*. La numele comune, provenite dintr-un nume propriu masculin, genul masculin se păstrează, dacă obiectul denumit este o unitate de măsură sau o monedă: *un amper* – doi *amperi*, *un volt* – doi *volți*, *un napoleon* – doi *napoleoni*. Noile formații obțin forme de neutru dacă denumesc obiecte propriu-zise: *un coniac* – două *coniacuri*, *un fes* – două *fesuri*, *un xeres* – două *xeresuri*. Termenii împrumutați din alte limbi își păstrează, de obicei, formele de gen din limbile respective: *baionetă*, *magnolie*, *mansardă*.

În concluzie, transpunerea numelui unui obiect asupra altui obiect, care diferă net de primul prin natura sa individuală, dar și acumularea de către acest nume a unor noi semnificații și indici gramaticali sunt condițiile necesare care determină specificul derivării semantice în procesul formării cuvintelor. Atât timp cât evoluția sensului unui cuvânt nu este însoțită de schimbarea caracteristicilor sale funcțional-denominative, semantice și gramaticale, nu avem a face decât doar cu precizarea sau actualizarea semnificației cuvântului dat. Datorită transformărilor de ordin derivațional și onomasiologic apar noi unități lexicale, de sine stătătoare, independente, procesul ca atare constituind un mod specific de îmbogățire a vocabularului.

Referințe bibliografice

1. Eugen Câmpeanu. *Substantivul. Studiu stilistic*. București, 1975.
2. Л. Тимофеев. *Основы теории литературы*. Moscova, 1966.
3. Lazăr Șăineanu. *Încercare asupra semasiologiei limbii române*. București, 1887.
4. А. Рубайло. *Художественные средства языка*. Moscova, 1961.
5. Mihail Dolgan. *Metafora este poezia însăși*. Chișinău, 2009.
6. Gh. Bolocan, Cristian Ionescu. *Dicționarul toponimic al României*. În: „Limba română”, XXIV, 1975, nr. 3.
7. Ramona Lazea. *Toponime formate prin metaforă?* În: „Studii și cercetări de onomastică (SCO)”. Craiova, 2001, nr. 6.
8. www.personajele comice în opera lui I. L. Caragiale.
9. Anatol Eremia, Viorica Răileanu. *Localitățile Republicii Moldova. Ghid informativ documentar*. Chișinău, 2003.
10. Viorica Răileanu. *Toponimia Transnistriei. Restabilirea fondului onimic românesc, componența lexicală, structura derivațională*. Chișinău, 2008.
11. Anatol Eremia. *Chișinău. Istorie și actualitate. Ghidul străzilor*. Chișinău, 2012.
12. Anatol Eremia. *Contribuții la studiul formării cuvintelor în limba română*. Chișinău, 1979.
13. Anatol Eremia. *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*. Chișinău, 2006.